AgEcon SEARCH
RESEARCH IN AGRICULTURAL & APPLIED ECONOMICS

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search
http://ageconsearch.umn.edu
aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

Прегледни рад

Економика пољопривреде
Број 3/2011.
УДК: 339.13:330.1

ТРЖИШТЕ КАО “НЕВИДЉИВА РУКА” ИЛИ ДРЖАВНИ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ КАО “ВИДЉИВА РУКА”ЕКОНОМСКЕ ПОЛИТИКЕ[1]

С. Стевановић[2], М. Ђоровић[2], М. Милановић[3]

Резиме: У раду су сагледана два међусобно супростављена аспекта тржишта као регулаторног механизма у привреди. Са аспекта предузетништва, слободно деловање “невидљиве руке” подстиче успешне, а ограничава и неутралише неуспешне, док са аспекта социјалне једнакости, преко тржишта се легално продубљује јаз између богатих и сиромашних.

Решавање вишедеценијских контроверзи тржишта као регулаторног механизма водиће ка смањењу социјалне нејенакости, што је једна од карактеристика модела привредних система развијених земаља Европе, односно ЕУ.

Као пут за решавање контроверзи тржишта, земље у транзицији су прихватиле модел „реформисаног друштва благостања“. Резултати транзиције у земљама Централне и Југоисточне Европе су различити и у зависности су од њихове блискости са моделом тржишне привреде развијених европских земаља. Економски ефекти транзиције су праћени код две групе земаља које су постале пуноправне чланице и треће, оних које то још нису. Земље из прве и друге групе које су постале пуноправне чланице ЕУ 2004. године, су према изабраним индикаторима 2003. године достигле или престигле предтранзицијски ниво развоја. Од земаља из треће групе које још нису постале чланице ЕУ, Хрватска има најбоље вредности код већине показатеља. Мерено паритетом куповне моћи достигла је 50% вредности БДП

[1] Рад представља део истраживања на пројекту „Рурално тржиште рада и рурална економија Србије-диверзификација дохотка и смањење сиромаштва“, бр. ОН179028, који у периоду 2011-2014. године финансира МНТР Владе Републик Србије.

[2] Др Симо Стевановић, ванред. проф., др Милутин Т. Ђоровић, ред. проф., Пољопривредни факултет Универзитета у Београду, е-маил: simo.stevanovic@agrif.bg.ac.rs, djormi@agrif.bg.ac.rs

[3] Др Милан Р. Милановић, ред. проф., Мегатренд Универзитет, Београд, е-маил: milanrmilanovic@yahoo.com

ЕУ-25. Нажалост, анализрани индикатори су код Србије знатно нижи. Вредност БДП је достигла само 30% ЕУ-25, а СДИ/становнику од 1.119 евра, посебно тзв. „греен фиелд“ инвестиције, су на нивоу од 24,4% хрватских. Анализирани показатељи земаља из треће групе су знатно испод тог нивоа.

Кључне речи: тржиште, државни интервенционизам, резултати транзиције, Србија, ЦЈЕ

Увод

У последних 80 година десиле су се две велике светске економске кризе које су озбиљно довеле у питање тржиште као једини регулаторни механизам у привредама капиталистичких земаља. Последњи примери интервенције државе на ублажавању последица светске финансијске кризе развијенијих капиталистичких земаља, попут САД[4], Велике Британије, Немачке и др, указују да се данашњи капитализам у њима није одржао на принципима „невидљиве руке“ Adama Smitha, већ на принципима „видљиве руке“ Johna Maynarda Keynesa. У том периоду десиле су се велике друштвене промене које су у вези са тржиштем као регулаторним механизмом. Досадашњи изласци из великих светских крза углавном су се заснивали на „видљивој руци” активне економске политике и планирања. Међутим, то није било довољно искуство па је 70-тих година прошлог века због „намерне амнезије“ поново заговарана „невидљива рука“ као једини регулаторни механизам, заборављајући да је капитализам опстао захваљујући Кејнесовој видљивој руци.

Крајем 80-тих година модел тржишне привреде додатно је добио на значају рушењем Берлинског зида и распадом СССР као водеће привреде са централно-планским моделом управљања.

Разлог за ову анализу је у потреби да се догађања на просторима Централне и Југоисточне Европе, која се односе на процес транзиције и реформе које су после тога уследиле, што потпуније сагледају. Ово тим пре што су реформска догађања додатно утицала на крах централно-планских привреда, па се са великом сигурношћу може рећи да „се савремени развитак не може замислити без тржишта. Тржиште по својој природи катализаторски повезује нова фундаментална знања и на њима засноване нове технологије и производе са свим могућим потребама развитка. Као повратна спрега јавља се

[4] Само током 2008. године кредитно-депозитне институције добиле су од ФЕД-а помоћ у укупном износу од 3.287 милијарди долара, од чега 2.000 милијаради долара у задња три месеца 2008. године. У јануару 2009. године ФЕД је позајмио депозитно-кредитним институцијама 563,5 милијарди долара, док према незваничним проценама, ради се о већим износима. (Стевановић и сар., 2010:359)

тржишна конкуренција која великом снагом, а разуме се и капиталом, подстиче истраживање и откривање нових знања, нових технологија и нових производа”. (Војнић, 2004:684)

Тржиште као невидљива рука

Распадом СФРЈ и СССР-а почетком деведесетих година XX столећа, либерални капитализам је дефинитивно остао као једини и неприкосновени модел даљег развоја привредног система земаља Централне и Југоисточне Европе. Веровало се да је то след будућих кретања свих земаља које ће снагом „невидљиве руке“ слободног тржишта створити услове за стабилност, мир и благостање. Очекивало се да ће економски раст наступити аутоматски као резултат деловања тржишног механизма. То се није догодило јер је либарални концепт политичка идеологија, а не економска доктрина развијених земаља. Међутим, код развијених земаља често је иза „невидљиве руке“ стајала „видљива рука“ која се на светлост дана појављивала у раздобљима криза, подстичући развитак привреде стварањем нових конкурентнијих производа.

Веровање у аутоматско тржишно саморегулисање након повлачења државе из економске сфере, односно веровање у постојање “невидљиве руке тржишта“ није новијег датума. Улоф Палме, бивши шведски премијер, заговорник значајније улоге државе у сфери економије био је мишљења “да је та невидљива рука пуна крви, зноја и суза. Међутим, идеје Смита, Рикарда, Мила, Хаблера и других заступника либерализма, критиковане су од самог настанка од стране заступника протекционизма (Kery, List, Prebish), који су сматрали да одсуство државног регулисања излаже привредни развој стихијском деловању светског тржишта, образлажући тезу да ће земље са претежно сировинским и пољопривредним карактером, водећи политику либерализма, заувек остати у подређеном положају. Државе које данас врше снажне притиске на владе земаља у транзицији за прихватање либералног концепта економских реформи, родоначелници су протекционизма, како у теорији тако и у практичном спровођењу“. (Павловић, 2005:89)

Под утицајем конкуренције на тржишту, а у жељи да остваре што већи профит као „лигхт мотив“, привредни субјекти су писиљени да примењују нова знања, технологије и да тако производне нове јефтиније производе. Зато се слободно може рећи да је тржиште централни сегмент техничког и друштвеног напретка. Тако је тржиште индиректно утицало на развитак досадашње људске цивилизације, односно тржиште је значајно достигнуће (производ) људске цивилизације. Данас се ни једна развијена привреда и

њени сегменти не може замислити без слободног тржишта као главног регулаторног фактора, како националних, тако и међународних односа.

Тржиште је, као регулаторни механизам, свој пуни сјај достигло у претходном столећу. Као резултат акумулираних сазнања, развојем нових технологија, преко тржишта, као регулаторног механизма, под утицајем конкуренције дешавају се динамичне промене у привредама развијених земаља. То никако не значи да је тржиште идеална „магична“ свемогућа институција. Напротив, тржиште има двојаку, чак диаметрално супротну улогу, у зависности од тога шта је критеријум вредновања. На једној страни, ако се посматра са аспекта предузетништва, слободно деловање тржишта подстиче успешне привредне субјекте да још боље послују, а спутава, ограничава и неутралише неуспешне. На другој страни, са аспекта социјалне једакости, капиталилистичким начином производње преко тржишта врши се легално богаћење већ богатих[5], а додатно сиромашење већ сиромашних. То је максимално заоштравало односе између рада и капитала. Ниво социјалних разлика зависио је од економских, политичких и привредно-системских прилика, како у земљама, тако и у деловима света[6]. Са данашње дистанце, развијене капиталистичке привреде имале су “више слуха” од социјалистичких привреда у решавању социјалних разлика. У односу на малу временску дистанцу од свега 20 година, крах социјалистичких привреда кроз процес транзиције произвео је велике социјалне разлике у Европи. Међутим, ако се посматра дужи временски период у развоју капиталистичких привреда, видећемо да су социјалне разлике имале свој врхунац у периоду непосредно пре Првог и после Другог светског рата. Управо су у том периоду капиталистичке привреде бележиле динамичан развој кроз масовну примену нових технологија, што је за последицу имало снажан развој конкуренције која се најбоље манифестовала на тржишту, кроз његове контроверзе. Када је тржиште једини критеријум регулације, расте конкурентност укупне привреде и субјеката у њој, али обично на штету социјалне државе и начела социјалне правде. Равнотежа између тржишних и социјалних начела[7] у

[5] Поједине земље, попут САД, а све под окриљем тржишта и утицајем акумулације и концентрације капитала веома се брзо развијају. На другој страни имамо пропадање предузећа и крах производње, што се у крајњем случају манифестује кризом привреде мањих или већих размера.

[6] Као типичан пример изостанка начела социјалне правде и синоним за изражене социјалне разлике узимају се земље Латинске Америке, тзв. “Латиноамерички синдром”. Према досадашњим резултатима, највише слуха за поштовање начела социјалне правде имале су европске земље, посебно скандинавске.

[7] Значајну утицај у решавању проблема социјалне једнакости имају и невладине организације. Оне се прадстављају као заштитници грађана, посебно заштита

земљама Западне Европе успостављена је средином прошлог столећа. Она представља до сада најстабилнију релацију између рада и капитала у свету. Успостављање нове равнотеже између тржишта и солидарности најуспешније је у скандинавским земљама које имају развијено цивилно друштво и највећи домет у примени начела социјалне правде[8]. У земљама у којима су јак утицај имали тржиште и конкурентност, начело социјалне правде је углавном запостављано. Нарасле контроверзе подстакле су глобалне интеграционе процесе. Интеграциони процеси, који су посебно убрзани последних тридесетак година, уз помоћ тржишта стварају услове за додатну поларизацију, односно, веће богаћење, малог броја богатих и масовно сиромашење и онако сиромашног становништва.

Заустављање интеграционих процеса је немогуће, али је потребно развијати модел друштва који је комбинација деловања тржишта и социјалне компоненте, на примеру скандинавских земаља. То су примери који треба да добију подршку кроз међународне институције, организације и агенције. Комбинацијом тржишних и критеријума солидарности почев од сваке појединачне државе, па преко интеграција држава, као што је ЕУ, могуће је обезбедити дугорочан одрживи[9] привредни развој. Свакодневни догађаји све више указују на потребу да се трагање за одрживим моделом стабилног дугорочног развоја мора што пре пронаћи. Мере које се предузимају као последица присутних поремећаја су обично изнуђене, често закаснеле и имају мањи ефекат од модела функционисања који је комбинација само тржишних критеријума.

Тржиште у светлу најновијих догађања

Као што смо већ напоменули, контроверзе тржишта у свету су решаване веома различито. Успешност решења је зависила од нивоа економског, политичког, културног и историјског развоја земаља. Далеко најбоље резултате у развоју тржишта као регулаторног механизма и елиминисања социјалних неједноакости имала је Западна Европа, затим САД и Јапан. Мање успеха су направиле земље у транзицији, а најмање земље Далеког истока и Латинске Америке. Међутим, треба имати у виду да су досадашња ублажавања контроверзи тржишта била изнуђена и резултат су

људских права и слобода. Често се као критеријум развитка цивилног друштва у развијеним европским земљама узима број и утицај невладиних организација.

[8] Више о новој класификацији привредних система у: Ј. Бајец, Љубинка Јоксимовић „Савремени привредни системи“, Економски факултет, Београд, 2005.

[9] Мисли се на дугорочан економски, социјални и еколошки развој.

политичких притиска радничких синдиката и нараслих социјалних тензија у друштву. Имајући у виду да су ове контроверзе резултат конфликта између рада и капитала „тешко је претпоставити да ће се у догледно време, ти помаци остваривати на битно различитим основама. .... Овим се питањима све одређеније баве институције и агенције Организације уједињених нација, као што су UNIDO (Агенција Уједињених нација за индустријски развитак), UNDP (Развојни програм УН) и друге. ...Ваља исто тако споменути да се у новије време тим проблемима (сукоба рада и капитала – примедбе аутора) нешто више баве и међународне финанцијске организације као што су Међународни монетарни фонд и Светска[10] (и Европска[11]) банка за обнову и развој. Бављење посљедњих овим проблемима је тим значајније и важније, што те институције, по природи ствари, имају у виду превасходно интересе капитала, а тек онда интересе рада. Не као мање важно, него напротив, ваља споменути да се тим проблемима морају још интензивније бавити поједине групације земаља у развоју. Сетимо се у том контексту и покрета несврстаних". (Војнић, 2001:495)

Упркос огромном напретку у решавању сукоба интереса рада и капитала у односу на почетак претходног столећа, данас се сиромаштво и даље повећава[12]. Тако је просечан доходак у 20 најбогатијих земаља 37 пута већи је од просека 20 најсиромашнијих земаља. Тај гап се у протеклих 40 година удвостручио. Готово половина (2,8 милијарди) становника живи са дохотком мањим од 2 $ дневно, а петина (1,2 милијарде) са само 1 $ дневно[13].

Наведени подаци уопште не иду у прилог тржишта и руше илузију о њему као успешном регулаторном механизму у развоју привреде. Оно својим деловањем, које се понекад може поистоветити са стихијом, повећава јаз између богатих и сиромашних. Модел развоја централно-планског социјализма (СССР и земље Централне и Југоисточне Европе) и самоуправног тржишног социјализма (СФРЈ) изгубио је трку са моделом

[10] World Development Report 2000./2001., Attacking Poverty, World Bank, Washington, 2000.

[11] Transition Report 2000., European Bank for Reconstruction and Development, London, 2000.

[12] Преузето из: Д. ВОЈНИЋ: Контроверзе тржишта у свјетлу друштвених догађања протеклога стољећа, Економски преглед, 2001, вол. 52, бр. 5-6, стр. 496.

[13] Преко 2/3 најсиромашнијег становништва живи у Јужној Азији и Подсахарској Африци, а само 2% њих живи у Европи и Централној Азији. Током процеса транзиције у земљама Централне и Југоисточне Европе број сиромашних се повећао 12 пута, што је за Европске земље нешто сасвим ново. У најсиромашнијим земљама око 20% деце не доживи пети рођендан, док у богатим земљама је то мање од 1%. (Војнић, 2001:496)

тржишне привреде развијених капиталистичких земаља. Али, после овога се намеће логична дилема и питање која је алтернатива тржишту, односно да ли тржиште уопште има алтернативу? Оно што досадашња савремена економија познаје, а што је довело до друштва благостања је модел капитализма у коме се користи комбинација критеријума тржишта и критеријума солидарности. Алтернатива овом моделу је био тзв. реални социјализам, какав је постојао у СССР-у и земљама Централне и Југоисточне Европе, у коме је функцију тржишта гушила или потпуно преузела држава. Овај модел је имао и своју “унапређену верзију” која се развијала на простору бивше СФРЈ после Резолуције Информбироа, односно од увођења радничког самоуправљања 1950. године, па све до почетка грађанског рата 1990. године када се СФРЈ и распала као држава. Суштина тог модела се заснивала на радничком самоуправљању, децентрализованом и самосталном доношењу одлука на нивоу предузећа и трансформацији државног у друштвено власништво. Показало се да је модел радничког самоуправљања који је настао у СФРЈ представљао јединствен случај у свету и како се касније испоставило и највећи помак ка ублажавању контраверзи тржишта. То је био модел на средокрађи пута од центално-планских ка моделу развијених капиталистичких привреда са израженом тржишно-социјалном компонентом.

Међутим, догађања на простору СФРЈ која су уследила почетком 90-тих година прошлог века, поништила су сва позитивна искуства радничког самоуправљања. Распад СФРЈ, грађански рат и спорост реформи сврстали, су земље настале на просторима СФРЈ, сем Словеније, на зачеље транзиционе колоне. Тако се модел развоја самоуправног социјализма настао у СФРЈ, показао исто толико неуспешним као и модел реалног социјализма који је егзистирао у СССР-у и осталим земљама Централне и Југоисточне Европе[14].

[14] “Наговештаја” радничког самоуправљања било је и у другим земљама Централне Европе, попут Пољске и Мађарске, где су остварени и најбољи резултати. У осталим Источно-европским земљама (као што је Чехословачка) реформска достигнућа примене модела самоуправног социјализма била је знатно мања, а најмања у СССР-у. Како се и предвиђало, СССР је после распада, без икаквих реформских припрема ушао у тржишну привреду. То се касније, у процесу транзиције која је уследила током 90-тих година, одразило на позицију Русије у међународним односима. Мада је већ током 80-тих година, у научним круговима постојао консензус да само тржишна привреда може усвојити достигнућа треће, а посебно четврте (информатичке) технолошке револуције, владајуће структуре су се у неодгодивост реформских промена потпуно оглушиле. Овај модел транзиције је супротан од модела Реформи које су у исто време спровођене у кинеској привреди. Наиме, Кина је започела процес реформи са високом стопом раста БДП и стабилним институцијама система, а са основним циљем да не изгуби корак са развијеним тржишним привредама

Остаје дилема да ли је грађански рат на простору СФРЈ поништио све предности социјализма развијаног на радничком самоуправљању, јер је доживео исту судбину као и реални социјализам развијан у СССР-у и земљама Централне и Југоисточне Европе.

Тржиште и транзиција

Привредни систем заснован на државној/друштвеној својини није први пут виђен на историјској сцени након Октобарске револуције, нити је схема историје човечанства текла од првобитне заједнице, преко робовласништва, феудализма, капитализма, до, како многи сматрају, највише еволуционе фазе-глобалне тржишне економије. Да историја не представља иманентан, закономеран еволуциони процес показују, између осталог, примери Инка цивилизације, древне Месопотамије, Језуитске државе у Парагвају, Древном Египту, Кине и др. (Павловић, 2006:23)

Током процеса транзиције, самоуправни социјализам у бившој СФРЈ, који је више деценија пре тога запао у кризу (системску, економску, социјалну) доживео је исту судбину (нестао је), као и реални социјализам развијан у СССР-у и осталим земљама Централне и Југоисточне Европе. "Резултати (транзиције-примедба аутора) су били поразни. Уместо да се приватизација започне остваривати на темељима друштвеног власништва, учињен је погубан корак уназад. Промена је значила враћање на државно власништво. ... Позиција радника који су у исто вријеме били и произвођачи и управљачи и менаџери и квазивласници у потпуности је деградирана. Они су постали потпуно обесправљени најамни радници. Тако драстичне промене тешко је наћи у другим земљама у транзицији. Јер у Хрватској, Словенији и другим земљама насталим распадом бивше Југославије у процесу производње радници су имали положај субјекта, а не објекта". (Војнић, 2005:433)

Због изостанка тржишта као регулаторног механизма и плурализама власништва реални социјализам је запао у кризу од првог дана његовог настанка. Показало се да је државно (СССР и Источноевропске земље), односно друштвено власништво (СФРЈ) нестало са политичке сцене због „изгубљене битке" са развијеним западноевропским тржишним привредама.

Започињање процеса транзиције са само јединим разлогом да је приватно власништво ефикасније од државног, односно друштвеног, као и мишљењем да ће сама приватзација решити проблем ниске ефикасности привреда источноевропских земаља, показало се као велика грешка и

капиталистичких земаља. Како се показало, то је био далекосежан промишљен потез који је Кину 2010. године сврстао у другу (иза САД) економију света по обиму БДП.

заблуда. „Тако постављен процес приватизације учинио је остале циљеве, као што су улагање и модернизација производње, задржавање постојеће запослености њено повећање, развојни планови предузећа и сл., који су требали бити најважнији услов куповине, секундарним. Тако је приватизација постала сама себи сврхом, а да нико нике проверавао личне способности и финансијске могућности купаца да плате куповину легално стеченим средствима, одрже и развију предузеће. Тиме је отворен један накарадни процес довео до велике пљачке друштвене имовине и девастације привреде“. (Дружић, 2005:9-10)

И ако су земље бивше СФРЈ биле најбоље припремљене за транзицију, ефекти процеса транзиције су различити по земљама насталим на простору бивше СФРЈ, тако и по земљама Централне и Југоисточне Европе. Мирно раздруживање се, на нашу велику жалост, није десило. Грађански рат у првој половини 90-тих година прошлог века, неутралисао је све предности и шансе које је самоуправни социјализам, у односу на реални социјализам, пружао земљама насталим на простору бивше СФРЈ. Најбоље се у томе снашла Словенија као најразвијенија Република у саставу СФРЈ. Међутим, и Словенија је у првим транзицијским годинама бележила пад ГДП, али знатно мањи у односу на остале транзицијске земље.

Избор пута и модела птиватизације утицао је на брзину и успешност спровођења привредних реформи. Главна карактеристика привредних кретања 90-тих година била је општа дезиндустријализација, раст незапослености и пад извоза. Као последица тога, долази до све веће диспропорције у развијености подручја. Према истраживањима Светске банке[15] социјалне разлике су постајале све веће, а стопе раста производње и ГДП имале су низак ниво или негативан тренд.

Док су земље Централне и Југоисточне Европе улагале велике напоре за што брже прикључење ЕУ, Србија је све до 2000. године пролазила кроз фазу међународне изолације праћене санкцијама СБУН. Са друге стране, ЕУ је изражавала спремност да се Србија, као и друге земље у транзицији, укључи у европске интеграционе процесе. Међутим, политички услови[16] ЕУ или појединих њених чланица све више се испољавају као значајне препреке за улазак Србије у ову асоцијацију.

[15] Document of the World Bank, Economic Vulnerability and Welfare Study, June, 2000.

[16] После хапшења и предаје генерала Ратка Младића и Горана Хаџића Међународном суду за ратне злочине у Хагу, постоји изражена воља од стране земаља чланица ЕУ да се Србији прихвати кандидатура за чланство и одреди датум за почетак преговора за приступање ЕУ. Али, су питање доборосуседских односа, укидање паралелних институција и преговори са Владом Косова најновији услови за добијање Статуса кандидата и одређивање датума за отпочињање преговора о придруживању ЕУ.

Табела 1. Бруто домаћи производ, промене у % према претходној години

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008*	Индекс 1990=100 2003	Индекс 1995=100 2003
Чешка Република	3,3	3,1	2,0	2,9	3,3	6,5	6,4	5,0	5,2	109,5	115,0
Мађарска	5,2	3,8	3,5	2,9	3,3	4,1	3,9	2,7	3,1	119,3	134,6
Пољска	4,0	1,0	1,4	3,7	4,0	3,6	6,1	6,0	5,5	152,0	136,4
Словачка Република	2,0	3,8	4,4	4,0	4,5	6,0	8,3	8,5	8,0	116,6	134,9
Словенија	4,6	2,9	2,9	2,2	3,4	4,0	5,2	5,0	5,0	129,9	133,8
ЦЕЕЦ-5 2)	**3,9**	**2,2**	**2,2**	**3,4**	**3,8**	**4,5**	**5,9**	**5,4**	**5,2**	**132,6**	**131,4**
Естонија	7,3	6,5	6,0	4,4	5,6	10,5	11,4	9,5	8,6	103,6	149,9
Латвија	6,8	7,9	6,1	7,0	5,2	10,6	11,9	8,9	8,0	78,6	158,4
Литва	4,0	6,5	6,8	7,5	5,7	7,6	7,6	7,0	6,5	87,0	150,1
Бугарска	5,4	4,1	4,8	4,5	4,5	6,2	6,1	6,0	6,0	92,4	109,4
Румунија	2,1	5,7	4,9	4,7	4,5	4,1	7,7	6,0	5,5	97,7	108,8
ЦЕЕЦ-10 2)	**3,8**	**3,1**	**3,0**	**3,8**	**4,0**	**4,8**	**6,5**	**5,7**	**5,5**	**122,4**	**128,3**
Хрватска	2,9	4,4	5,2	4,3	3,2	4,3	4,8	5,0	5,0	98,1	135,4
Македонија	4,5	-4,5	0,3	2,8	4,0	3,8	3,1	4,0	4,0	89,7	113,9
Србија	5,2	5,5	4,5	2,4	8,6	6,2	5,7	5,0	5,0	53,4	111,2
Црна Гора	-	-0,2	1,7	2,5	3,0	4,0	6,5	5,0	5,0	-	119,9
Русија	10,0	5,1	4,7	6,8	4,5	6,4	6,7	6,9	5,2	79,0	127,3
Украјина	5,9	9,2	5,2	8,5	6	2,6	7,1	6,5	6,0	53,8	112,7
ЦИС 2)	**8,3**	**6,0**	**4,8**	**7,0**	**-**	**-**	**-**	**-**	**-**	**75,4**	**126,9**

Извор: WIIW базе података укључујући националне статистике.
Leon Podkaminer, Gábor Hunya et al.: "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, 2005., str. 2-44., подаци из осталих табела које су наведене у Извештају WIIW института и (Веселица, Војнић, 2007: 920)

* Процена;

** WIIW (The Vienna Institute for International Economic Studies) процена.

Табела 2. Важнији економски индикатори земаља Југоисточне Европе 2006. године

	Србија	Хрватска	Македонија	Турска	Албанија	БиХ	Ц. Гора	ЦЕЕЦ- 10	ЕУ-15	ЕУ-27
БДП у ЕУР паритет куповне моћи по становнику	7210	12180	6510	6910	4570	6330	6180	13059	27021	24117
БДП у ЕУР паритет куповне моћи, по становнику, ЕУ-25=100	29,0	49,0	26,0	28,0	19,0	25,0	25,0	52,0	108,0	96,0
БДП у константним ценама, 2000=100	136,4	113,4	110,3	131,0	139,0	134,9	119,9	130,9	111,3	113,2
Стварна индустријска производња, 2000=100	111,7	132,5	103,3	133,2	152,4	161,4	115,4	143,7	-	109,5
Стопа незапослености по ЛФС методологији, у %	20,9	11,1	36,0	9,9	13,9	31,5	30,0	10,0	7,9	8,7
Јавни расходи, у % БДП	42,6*	49,0	34,9	26,7	28,3	41,5	27,6	41,8	47,4	47,2
Просечне месечне бруто плате, ЕУР по курсу размене	378	906	376	651	227	444	377	751	3211	2755
Просечне месечне бруто плате, ЕУР по курсу куповне моћи	796	1458	1009	1030	456	1011	754	27,38	116,6	100
Извоз роба у % БДП	20,3	24,6	38,5	22,7	8,6	29,3	26,6	46,9	29,6	30,6
Извоз услуга у % БДП	6,6	24,9	9,7	6,0	16,3	9,7	22,4	8,7	8,9	8,9
Увоз роба у % БДП	39,7	49,1	59,2	32,9	31,7	66,4	73,5	51,3	29,9	31,3
Увоз услуга у % БДП	6,8	8,2	9,3	2,8	17,2	4,4	11,2	7,5	8,0	8,0
Кумулативно СДИ по становнику у ЕУР.	1119	4577	1028	822	575	676	1943	3019	-	-

Извор: као у табели 1.
(Веселица, Војнић, 2007:924-925)
* за Србију 2004. година

Ако резултате процеса транзиције оцењујемо према критеријуму да је сваки плурализам бољи од монизма, онда је направљен значајан напредак. Али, ако узмемо у обзир социјалну компоненту и начело социјалне правде, онда је реч о слабом или негативном резултату. Међутим, ако посматрамо резултате транзиционих процеса према достизању предтранзиционог нивоа развијености, онда су резултати по појединим земљама веома различити. Најбоље резултате по том критеријуму су остварили земље Централне Европе. И код ових земаља са становишта развоја друштва благостања нису постигнути очекивани резултати. Напротив, почетак транзиционог периода обележен је израженим социјалним разликама, високом стопом незапослености и сиромашењем већине становништва.

Анализом резултата транзиције у периоду[17] 2000-2008. године, могу се уочити две групе транзицијских земаља које су постале пуноправне чланице ЕУ, као и трећа, оних које то још нису. У прву групу земаља спадају оне које су већ 2003. године премашиле ниво ГДП из 1990. године (Чешка, Мађарска, Пољска, Словачка и Словенија). (табела 1.) ГДП у овим земљама 2003. износио је 132,6% нивоа из 1990. године. Другој групи припадају земље које су биле 2003. на нивоу ГДП из 1990. (Естонија 103,6%) или далеко испод тог нивоа, као што је случај са Латвиом од свега 78,6%. Трећој групи земаља припадају земље које су потенцијални чланови ЕУ, плус Русија и Украјина. Из ове групе, једино је Хрватска 2003. године остварила предтранзицијски ниво ГДП, док су остале земље, укључујући и Србију (53,4%) још увек далеко од тог нивоа. Ако се има у виду да су земље из ове групе имале ниску или негативну стопу раста БДП и током осамдесетих година, онда је стагнација привреде у њима присутна више од четвртине столећа. (Стевановић и сар., 2009:559-560)

Висока стопа раста БДП после 2000. године, у Србији је остварена захваљујући расту сектора услуга, и то трговине 15%, саобраћаја и веза 13,2% и финансијског посредовања 7,7%. У привредној структури земаља ЕУ доминира сектор услуга, а пре свега финансијских и пословних услуга, који је у Србији још увек недовољно развијен. (Stevanovic at al, 2007)

Последњих година у ЕУ се посебна пажња поклања научним истраживањима, па се може очекивати значајније технолошко напредовање, што је основна претпоставка за превазилажење тренутно ниске стопе привредног раста и постизања пуне запослености. Виша стопа раста БДП у ЕУ неопходна је због конкуренције из многољудних земаља Азије (Кина, Индија и Кореја) и САД.

[17] Због негативних ефеката светске финансијске кризе, у раду није анализиран период после 2008. године.

Од укупно 13 изабраних индикатора, Хрватска има најбоље вредности код 6, а најлошије код 1 показатеља. Истовремено, она је на нивоу од 49,0% вредности БДП ЕУ-25 мерен паритетом куповне моћи по становнику. (таб. 2)

Србија се, нажалост, не може похвалити резултатима посматраних економских индикатора. Овде бисмо истакли изузетно ниску вредност БДП мерену паритетом куповне моћи по становнику, од свега 29,0% у односу на ЕУ-25. У Србији су ниске и СДИ по становнику од свега 1.119 евра, посебно „греен фиелд“ инвестиције, и на нивоу су од 24,4% Хрватских (4.577 евра). Досадашње СДИ углавном потичу од куповине дела домаћих државних и друштвених предузећа и банака у процесу тендерске и аукцијске приватизације.

Закључак

Реални социјализам није успео да реши проблеме контроверзи тржишта, а догађања на балканским просторима су ускратила могућност да се самоуправни социјализам даље развија на плуралистичким претпоставкама и тако покаже све своје предности у односу на реални социјализам и капитализам развијених западноевропских земаља.

Некритичка примена економског неолиберализма утицала је на повећање социјалних разлика у многим, заправо у већини, земаља у транзицији. Због свега тога, досадашњи резултати транзиције у већини земаља нису дали задовољавајуће одговоре на питање: како ублажити деловање контроверзи тржишта?

Анализом најважнијих економских показатеља, утврђено је да се Србија налази испред неких земаља Југоисточне Европе, па и неких земаља које су пуноправне чланице ЕУ (Румунија и Бугарска). То може бити охрабрујући податак, али се озбиљно намеће питање зашто Србија већ није у групи земаља чланица ЕУ. При томе се не треба заборивати и неекономске критеријуме, који, још увек стоје, као велика препрека за приближавање и пунправно чланство Србије у ЕУ.

Досадашње транзицијско искуство указује да је, само у комбинацији већег броја мера економске политике, могућ динамичан и стабилан привредни развој. Поред сталног прилагођавања и проналажења ефикаснијег модела окончања процеса транзиције, Србији су неопходне промене, како у моделу економског и социјалног развоја, тако и у економској и развојној политици.

После скоро двогодишњег пада, стагнације и негативне или ниске стопе раста БДП, основни задаци економске политике Србије треба да буду

значајније дугорочно одрживо повећање стопе привредног раста и запослености радне снаге, успостављање одрживе макроекономске и тржишне стабилности уз умереније повећање спољег дуга.

Литература

1. Бајец, Ј., Јоксимовић Љубинка (2005): Савремени привредни системи, Економски факултет, Београд.
2. Bogomolov, O. (ed.el.al.) (2001), Post Socialist Countries in the Globalising World, Russian Academy of Science, Institute for International Economic and Political Studies, Moskva.
3. Document of the World Bank, Economic Vulnerability and Welfare Study, June, 2000.
4. Дружић, Г. (2005): Нужност заокрета економске политике из процесијске у развојну, Економија/Ецономицс, 12, (1), 1-35.
5. Gligorov, V., Richter S. et al. (2007): «High Growth Continues, with Risks of Overheating on the Horizon», WIIW Research Reports, 341 (Special Issue on Economic Prospects for Central, East and Southeast Europe).
6. Крачун, Д. (2005): Транзиција, стабилизација и економски раст и искуство Словеније, Економски преглед, 56(3-4), 145-162.
7. Месарић, М. (2002): Нобеловац Joseph Stiglitz: Критика "Тржишног фундаментализма", глобализације и политике Међународног монетарног фонда, Економски преглед, 53 (11-12) 1151-1182.
8. Павловић, В. (2005): Значај процене вредности капитала за приватизацију предузећа, Факултет за пословне студије, Београд (докторска дисертација)
9. Павловић, В. (2006): Осврт на циљеве приватизације, Пословна политика, 35(10), 20-25.
10. Podkaminer, L., Hunya G., et al. (2005): "Back from the Peak, Growth in Transition Countries Returns to Standard Rate of Catching-up", Research Report, No. 320, p. 2-44.
11. Stevanović, S., Đorović, M., Milanović, M. (2007): Contraversies of the Transition in Serbia and the Countries of East Europe, Thematic Proceedings „Development of Agriculture and Rural Areas, in Central and Eastern Europe", Novi Sad, EAAE, Serbian Association of Agricultural Economists, Belgrade, pp. 169-176.

12. Стевановић, С., Ђоровић, М., Милановић, М. (2009): Узајамност нивоа привредне развијености и резултата транзиције, Економика пољопривреде, 56(4), 551-563.
13. Стевановић, С., Ђоровић, М., Милановић, М. (2010): Светска финансијска криза и њене последице на привреду Србије, Економика пољопривреде, 57(3), 353-368.
14. Веселица, В., Војнић, Д. (2007): Quo vadis Croatia? Политика, економска политика и економска знаност, Економски преглед, 58(12), 899-940.
15. Војнић, Д. (2001): Контроверзе тржишта у свјетлу друштвених догађања протеклога стољећа, Економски преглед, 52(5-6), 487-515.
16. Војнић, Д. (2004): Тржиште, проклетство или спасење, Економски преглед, 55(9-10), 681-726.
17. Војнић, Д. (2005): Дубоко коријење проблема који прожимају Хрватско господарство и друштво, Економија/Ецономицс, 12 (2), 421-440.

Примљено: 11.06.2011. Одобрено: 26.09.2011.

UDC: 339.13:330.1

MARKET AS "THE INVISIBLE HAND" OR STATE INTERVENTIONISM AS "THE VISIBLE HAND" OF ECONOMIC POLICY

Simo Stevanović[1], Ph.D., Milutin Đorović[1], Ph.D., Milan Milanović[2], Ph.D.
[1] Faculty of Agriculture, Belgrade, Serbia
[2] Megatrend University, Belgrade, Serbia

Summary

This paper presents two mutually opposed aspects of the market as a regulatory mechanism in the economy. From the aspect of entrepreneurship, the free operation of "invisible hand" encourage the successful, but limits and neutralises unsuccessful, and from the aspect of social equality, through the market, legally deepens the gap between rich and poor.

It was pointed out that the resolution of decades of controversy of the market as a regulatory mechanism leads to the balanced operation of markets and social equality criteria, which is the one of the characteristics of models of economic systems of developed countries in Europe and the EU.

As a way to resolve market controversies, transition countries have adopted the model of "reformed welfare society". The results of transition in Central and Southeastern European countries are different and depending on the closeness of their model of a market economy with developed European countries. The economic effects of the transition were monitored in two groups of countries that became full members and third, those which have not yet. Countries from the first and second group that have became full members of the EU in 2004, according to selected indicators, in 2003 reached or surpassed the pre-transition level of development. From the third group of countries that have not yet joined the EU, Croatia has the best value for most indicators. Measured by purchasing power parity Croatia reached 50% of GDP in EU-25. Unfortunately, analyzed indicators were much lower in Serbia. The value of GDP reached only 30% of the EU-25, and FDI/capita 1119 euros, especially so called "Green field" investments, are at the level of 24.4% of Croats. Analyzed indicators in the third group of countries are well below that level.

Key words: market, state interventionism, results of transition, Serbia, CJE

Author's Address:

Dr Simo Stevanović
Poljoprivredni fakultet
Nemanjina 6
11080 Beograd